

Hicrî 2. ve 3. Yüzyıllara Ait Mısır Menşeli Papirüslerdeki Hadislerin Kaynakları

Sources of Hadiths on Egyptian Origin Papyrus Belong 2nd and
3rd Century AH

Hüseyin Akgün

Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Hadis Anabilim Dalı
Samsun | Türkiye
huseyinakgun@hotmail.com

Assoc. Prof., Ondokuz Mayıs University
Faculty of Theology
Department of Hadith
Samsun | Turkey
orcid.org/0000-0002-5335-9901

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü Araştırma Makalesi	Article Types Research Article
Geliş Tarihi 14 Mart 2020	Received 14 March 2020
Kabul Tarihi 11 Mayıs 2020	Accepted 11 May 2020
Yayın Tarihi 30 Haziran 2020	Published 30 June 2020

Atıf | Cite as

Akgün, Hüseyin. "Hicrî 2. ve 3. Yüzyıllara Ait Mısır Menşeli Papirüslerdeki Hadislerin Kaynakları [Sources of Hadiths on Egyptian Origin Papyrus Belong 2nd and 3rd Century AH]". *Tokat İlmîyat Dergisi* 8/1 (Haziran 2020), 21-51.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.3876170>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
This article, has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences.
Tokat | Turkey.

<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Hicri 2. ve 3. Yüzyıllara Ait Mısır Menşeli Papirüslerdeki Hadislerin Kaynakları

Öz: Hadislerin otantikliği özellikle son dönemde oryantalizmin de etkisiyle sorgulanır olmuştur. Bu çalışmayla hicrî 2. ve 3. yüzyıllara ait Mısır menşeli papirüslerdeki hadis kaynaklarını incelemek suretiyle bu negatif yaklaşımın doğru olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. İncelemede papirüslerde yer alan hadislerin ilk râvileri ve onların hadisleri tahammül yolları da dikkate alınarak bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre söz konusu dönemde Mısır'da, hadislerin bir kısmının semâ/arz yoluna delalet eden rivâyet sîgalarıyla, diğer bazılarının ise doğrudan hiçbir rivâyet sîgası kullanılmadan nakledildiği tespit edilmiştir. Buradan hareketle rivâyet sîgası kullanılmayan rivâyetlerin başka yazılı kaynaklardan istinsah yoluyla alındığı kanaatine varılmıştır. Ayrıca Mısır'da bulunan bu papirüslerin sadece Mısır menşeli rivâyetlerden oluşmadığı, büyük oranda Irak, Medine vb. bölge veya şehirlerden buraya değişik yollarla intikal eden hadislerden de oluştuğu görülmüştür. Öte yandan Mısır'a intikal eden, Medine, Kûfe gibi diğer şehir veya bölgelere nispet edilen râvilerin bu rivâyetlerinin, yine kendi bölgelerinde başka râvilerce de aynı veya benzer şekillerde rivâyet edildiği tespit edilmiştir. Bütün bunlar hadisleri rivâyetteki hassasiyeti ve en azından hicrî ikinci yüzyıllara ait olan bu hadislerin bölgeler arası uyumunu göz önüne sermektedir. Ayrıca söz konusu dönemde güçlü bir yazılı hadis kültürünün olduğunu söylemek de mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Mısır, Papirüs, Rivâyet Coğrafyası, Hadislerin Yazılması.

Sources of Hadiths on Egyptian Origin Papyrus Belong 2nd and 3rd Century AH

Abstract: The authenticity of hadiths has been questioned especially with the influence of orientalism in the recent period. With this study, it has been tried to be proved that this negative approach is not correct by examining the hadith sources of Egyptian origin papyrus of the 2nd and 3rd centuries. In the examination, some conclusions have been reached by taking into consideration the first narrators of hadiths in papyrus and also narration ways from them. Some of the hadiths were recorded without directly using any narration word while other ones were recorded by narration words that signify to the hearing method in Egypt in related period. With reference to here, it was concluded that narratives in which narration words were not used were received from other written sources by copying. Moreover, it was observed that those papyrus in Egypt do not only consist of Egyptian origin narratives but also hadiths that were passed in different ways from regions or cities such as Iraq, Medina. On the other hand, for findings, narratives of narrators who corresponded to city or regions such as Medina, Kûfa were narrated by other narrators in the same or similar ways in their own regions. All of these display the sensitivity in narration and the harmony of these hadiths that belong to the Hijri 2nd centuries among regions. In addition to this, it is possible for us to say that there was a strong written hadith culture in the related period.

Keywords: Hadith, Egypt, Papyrus, Narration geography, Writing of Hadiths.

Giriş

Bu araştırmada dünyanın değişik kütüphanelerinde ulaşılan ve bir kısmı daha önce yayımlanan Mısır menşeli papirüs¹ fragmanlarının isnâdlarından hareketle bunların kaynakları tespit ve tahlil edilmeye çalışılacaktır.² Bu yapılırken söz konusu fragmanlardaki hadislerin³ hangi şehir veya bölgeden geldiği de dikkate alınarak taksim edilmesi rivâyetlerin menşeinin ve bölgeler arasındaki rivâyet ağının görülmesine de yardımcı olacaktır. Ayrıca bu rivâyet ağında, yazılı hadis edebiyatının rolü daha yakından görülmüş olacaktır.

İlk dönem hadis sahîfeleri genel olarak belli bir hocadan (Hemmâm b. Münebbih gibi) alınan hadislerin toplandığı notlar/kitaplar niteliğindedirler.⁴ Burada kaynak olarak kullanılan papirüslerin bir kitabın mı yoksa sadece hocadan alınan notların bir parçası (fragmanı) mı olduğunu tespit, malzemenin sınırlılığından dolayı genelde mümkün olmamaktadır. Bu konuda kaynaklarda râvîlere atfedilen bir kitabın bulunmuş olması da tek başına bu konuda kesin bir söz söylemek için yeterli olamayabilmektedir. Zira hadis ilminde kitap kavramı, her zaman bildiğimiz anlamda bir kitabı ifade etmemekte, ders notları,⁵ cüz, nüsha, sahîfe⁶ gibi anlamlara da gelmektedir.

Araştırmada öncelik Mısır kaynaklı rivâyetlere verildikten sonra sırasıyla (hadis rivâyetindeki genel ağırlığı dikkat alınarak)⁷ diğer şehirlerden/bölgelerden gelen hadisleri ihtiva eden papirüsler ele alınmaya çalışılacaktır.⁸

¹ Papirüs kâğıdının tarihi, yapılışı ve kitap olarak kullanılışı hakkında bk. Nuray Yıldız, *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 146-168; 233-257.

² Çalışmada 26 adet papirüs fragmanı kaynak olarak kullanıldı (Bk. Ek-1). Bunlardan bir kısmı daha önce değişik çalışmalarda yayımlanmış, bir kısmı ise henüz yazma halindedir.

³ Burada "hadis" kavramının mevkûf ve maktû rivâyetleri de içerecek şekilde geniş manası ile kullanıldığı belirtilmelidir. Zira ele alınan papirüslerde bu nitelikte olan çok sayıda hadis bulunmaktadır.

⁴ Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Dirâsât fi'l-hadîsi'n-nebevî ve târihi tedvînihî* (Beirut: el-Meketbü'l-İslâmî, 1980), 336-337.

⁵ Özel amaçlı kullanım için alınmış notlar, anlamına gelen *hypomnēma* kavramı için bk. Gregor Schoeler, "Sözlü Tora ve Hadis: Rivâyet, Yazım Yasağı, Redaksiyon", çev. Hüseyin Akgün, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 6/1 (2008), 137.

⁶ Bu kavramlar için bk. M. Yaşar Kandemir, "Cüz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/147-148; Abdullah Aydın, "Sahîfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/522-523. Mesela Zehebi, Velîd b. Müslim'e (öl. 195/810) nispet edilen yetmiş kitabın bir cilde ulaşmayacak cüz niteliğinde eserler olduğunu belirtmektedir (Ebû Abdullah Şemseddîn ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnaût (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 9/215).

⁷ Bu konuda bk. Hüseyin Akgün, *Hadis Rivâyet Coğrafyası* (İstanbul: İFAV, 2019), 186.

⁸ Papirüslerin büyük bir kısmı online erişime açık olduğundan, telif sorunu yaşamamak ve ma-

1. Mısırlı Râviler ve Rivâyetleri

Elimizdeki papirüsleri incelediğimizde bunların tabîi olarak bir kısmının Mısırlı râviler tarafından nakledilen hadisleri ihtiva ettiği görülmektedir. Şimdi sırasıyla bu râviler ve adlarının geçtiği papirüsleri incelenecektir.

Ukayl b. Hâlid el-Eylî (öl. 142/759): Chicago Üniversitesi Oriental Institute’de (OI),⁹ 17622 numaralı bir papirüs fragmanında¹⁰ Ukayl’dan bir hadis nakledilmektedir. Fragmanın hicrî 2. yüzyılın sonlarına ait olduğu tahmin edilmektedir.¹¹ Ukayl’ın isminin önünde bir sema kaydı bulunmamakta, hadis¹² doğrudan “عن” lafzıyla kendisinden nakledilmektedir. Ebû Hâtim er-Râzî (öl. 277/890), onun bir kitap sahibi olduğu ve Zührî’den hadis yazdığını bildirmektedir.¹³ Nitekim onun söz konusu papirüsteki rivâyeti de Zührî’den gelmektedir. Dolayısıyla buradaki hadisin Ukayl’ın kitabından iktibas edildiği düşünülebilir.¹⁴

Harmele b. Imrân b. Kırâd et-Tücîbî (öl. 160/777): Utah Üniversitesi Marriott Kütüphanesi 0518 numaralı fragmandaki hadislerin tamamı Harmele’den tahdîs (haddesenî) yoluyla nakledilmektedir (bk. Resim 1).¹⁵ Fragmanda iki merfû,¹⁶ bir maktû hadis,¹⁷ bir de peygamberlerle ilgili haberin¹⁸ yer aldığı tespit edilmiştir.

kalenin hacmini gereksiz yere artırmamak için sadece ilgili linkler dipnotlarda verilmiştir.

⁹ Bundan sonra “OI” şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır.

¹⁰ Bk. Nabia Abbott, *Studies in Arabic literary Papyri II: Qur’anic commentary and tradition* (Chicago: The University of Chicago, 1967), 2/130 (recto 28. satır). Abbott’un bu kitabı ve içindeki papirüsleri görmek için şu açık erişim adresi kullanılabilir: <https://oi.uchicago.edu/sites/oi.uchicago.edu/files/uploads/shared/docs/oip76.pdf>

¹¹ Bk. Abbott, *Papyri*, 129.

¹² Bu hadis, farklı bir Medenî rivâyette mana olarak tespit edildi. Bk. Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Hasan Abülmun’im Şelebî (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 7/129 (No. 7626).

¹³ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl* (Beirut: Dâru İhyâ’i’t-Türâsî’l-Arabî, 1952), 7/43.

¹⁴ Ukayl’ın Zührî’den çok sayıda rivâyetinin bulunduğu ve Leys b. Sa’d’ın kendisinden rivâyet ettiği hadisler bulunan diğer bir papirüs için bk. Abbott, *Papyri*, 166-168; (OI 17627).

¹⁵ Bk. University of Utah, A. P. 0518 (Erişim 20 Şubat 2020). <https://collections.lib.utah.edu/ark:/87278/s6805fp7/765200>

¹⁶ Verso (Ön yüz) 5-6. satırlar. Krş. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 28/622 (No. 17403); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beirut: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2009), “Edeb”, 3 (No. 3669). 2. Hadis: Verso 11-12. Krş. Ahmed, *Müsned*, 28/568 (No. 17333). Her iki rivâyet de Abdullah b. Mübârek (öl. 181/797) tarafından Harmele’den nakledilmiştir.

¹⁷ Verso 14-17. satırlar. Krş. Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu’t-Taberî (Târîhu’r-rusul ve’l-mulâk)*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru’l-Meârif, 1387/1967), 19/467. Krş. Ebû Ya’lâ Muhammed b. Huseyn el-Ferrâ, *İbtâlû’t-te’vilât li-ahbâri’s-sıfât*, thk. Muhammed b. Hamd el-Hamûd en-Necdî (Kuveyt: Dâru İlfâ’i’d-Devliyye, ts.), 469-470.

¹⁸ Recto (Ön yüz) 7-9. satırlar. Krş. Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d el-Bağdâdî İbn Sa’d, *et-*

Resim 1 (قال حدثني حرملة بن عمران)

Abdurrahîm b. Hâlid el-Cümahî (öl. 163/780): Bir papirüste tahdîs yoluyla Abdurrahîm'den beş rivâyette bulunulmuştur.¹⁹ Papirüsteki rivâyetler İmam Mâlik'ten (öl. 179/795) nakledilmektedir.²⁰ Nitekim onun İmam Mâlik'in arkadaşlarından olduğu, Mâlikî fıkını Mısır'a getirdiği söylenmektedir. Leys b. Sa'd (öl. 175/791) ve İbn Vehb (öl. 197/813) gibi kitap sahipleri ondan rivâyette bulunmuştur.²¹ Ayrıca o, *Muvatta*'ın râvilerindedir.²²

Ebû Şureyh Abdurrahman b. Şureyh el-İskenderânî (öl. 167/784): Ebû Şureyh'ten “عن” sîgasıyla diğer kaynaklarda tespit edilemeyen bir hadis nakledilmektedir.²³ Onun, hadisleri yazdığı bilinen Abdullah b. Mübârek (öl. 181/797) ve Abdullah b. Vehb gibi talebeleri bulunmaktadır. Keza öğrencilerinden olan Zeyd b. el-Hübâb'ın da (öl. 203/818) ondan yazdığı bilinmektedir.²⁴

Abdullah b. Lehîa el-Hadramî (öl. 174/790): İbn Lehîa'ya nispet edilen papirüs üzerine yazılan bir sahîfe Raif Georges Khoury tarafından

Tabakâtü'l-kübrâ, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 1/44. Karim Samji hadislerden sadece birini okuyup, tahkikini yapabirmiştir. Bk. Karim Samji, *Studies in Arabic Literary Papyri* (Utah: The University of Utah, Department of History, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 80-82.

¹⁹ Abbott, *Papyri*, 131-132 (OI 17622; verso 18-34. satırlar)

²⁰ Söz konusu rivâyet diğer *Muvatta*' nüshalarında bulunmaktadır. Bk. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî Mâlik, *el-Muvaţta*', nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1406/1985), “Kasru's-salât”, 53; *Muvaţtaü'l-İmâm Mâlik rivâyeti Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî*, thk. Abdüvehhâb Abdüllatîf (Kahire: Vizâretü'l-Evkâf, 1994), 55 (No. 95). Krş. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Ezan”, 37 (No. 662).

²¹ Bk. Ebû Abdullah Şemseddîn ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîri ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 4/437.

²² Ebû'l-Fadl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-medârik ve takribü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, thk. Muhammed b. Tâvî et-Tancî vd. (Muhammediye: Matbaatü Fedâle, 1965-1983), 3/54.

²³ Abbott, *Papyri*, 129 (OI 17622; recto 4-7 satırlar).

²⁴ Bk. Ahmed, *Müsned*, 11/209 (No. 6633).

neşredilmiştir.²⁵ Keza Avusturya Millî Kütüphanesi'nde kayıtlı bir papirüste de ondan bazı hadisler nakledilmektedir.²⁶ Nitekim onun kendi kitabından öğrencilerine hadislerini yazdırdığı kaydedilmektedir.²⁷ Yine öğrencilerinin istinsah ettikleri Hayve b. Şureyh'e (öl. 158/775?) ait kitapları ona okudukları da bilinmektedir.²⁸ Onun Ebu'l-Esved Nadr b. Abdülcebâr (öl. 219/834) adında bir kâtibi de vardı.²⁹

Leys b. Sa'd (öl. 175/791): OI 17627 ve 17628 numara ile kayıtlı papirüslerde Leys isnâdıyla otuz sekiz kadar hadis nakledilmektedir. Bu papirüslerden ilkinde her bir hadisin senedinin başında sadece "ve haddesenî Leys" yer alırken,³⁰ ikincisinde "ve haddesenî 'ani'l-Leys" şeklinde (Bk. Resim 2) bir rivâyet sîğası yer almaktadır.³¹ Leys'in hadisleri yazdığı ve kitap sahibi olduğu bilindiği gibi münâvele yoluyla hadis aldığı da bilinmektedir.³²

Resim 2 (وحدثني عن الليث)

²⁵ Raif Georges Khoury, *Abd Allah Ibn Lahia (97-174 / 715-790): juge et grand maitre de l'ecole Egyptienne* (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1986). Leys b. Sa'd ve Abdullah b. Vehb'in de bazı rivâyetlerinin yer aldığı yazmaya, üzerinde tarih ve eser adı bulunmamakla birlikte, rivâyetlerin dörtte üçünün İbn Lehîa'dan talebesi Osman b. Sâlih vasıtasıyla nakledilmiş olması sebebiyle *Sahîfetü Abdillâh b. Lehî'a* adı verilmiştir. Bu papirüs 422 satırdan meydana gelmekte ve bazı fikhî konular yanında özellikle fiten ve melâhime dair 200'e yakın hadis ihtiva etmektedir (Nihat Dalgın, "İbn Lehîa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/158-159). Khoury, bu hadislerden 151'inin İbn Lehîa'dan, 38'inin İbn Vehb'ten, 7'sinin ise Leys b. Sa'd'tan olduğunu belirtmektedir (Khoury, *Abd Allah Ibn Lahia (97-174 / 715-790)*, 68). Bu papirüs Heidelberg Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

²⁶ Österreichische Nationalbibliothek, A. P. 10126 kayıt numaralı papirüs için bk. <http://data.onb.ac.at/rec/RZ00010899> (Erişim 15 Şubat 2020). Bu papirüste Heidelberg nüshasına benzer bir hatla 7 hadis tespit edildi.

²⁷ Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, thk. Ekrem Ziyâ el-'Umerî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 2/184.

²⁸ Fesevî, *el-Ma'rife*, 2/185.

²⁹ Fesevî, *el-Ma'rife*, 2/434.

³⁰ Abbott, *Papyri*, 166-168. Bu papirüste Leys'ten on yedi kadar hadis Ukayl b. Hâlid el-Eylî (öl. 142/759) aracılığıyla İbn Şihâb ez-Zührî'den nakledilmektedir.

³¹ Abbott, *Papyri*, 194-198. Bu papirüste Leys'ten yirmi bir kadar hadis Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'den (öl. 143/760) nakledilmektedir. Ayrıca Khoury'nin yayımladığı papirüsler arasında da ona ait 7 adet rivâyet bulunmaktadır (Bk. Khoury, *Abd Allah Ibn Lahia (97-174 / 715-790)*, 68).

³² Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 8/414-415. Ahmed b. Hanbel, Leys'in sika olmakla birlikte hadis almada mütesâhil davrandığını belirtmektedir (Zehebî, *Siyer*, 8/156). Bu kitabın muhtemelen bazı parçaları olabilecek cüzler daha önce yayımlanmıştır. Bk. Leys b. Sa'd, *Cüz' fihî meclis min fevâidil-Leys b. Sa'd*, thk. Muhammed b. Rızk b. Tarhûnî (Riyad: Âlemü'l-Kütüb, 1987); Hasan Cirit, *Leys b. Sa'd ve Hadis Cüz'ü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988).

Dimâm b. İsmâil el-Me'âfirî (öl. 185/801): Doğrudan bir rivâyet sîgası olmaksızın Dimâm'dan, diğer kaynaklarda tespit edilemeyen bir haber nakledilmektedir.³³ Bununla birlikte Dimâm'a ait bir hadis nüshası olduğu bilinmektedir.³⁴

Rişdîn b. Sa'd el-Mısırî (öl. 188/804): OI 17629'da kayıtlı papirüste 12 hadisten 10'u Rişdîn'e isnâd edilmektedir.³⁵ Hadislerin ona isnâdında herhangi bir rivâyet lafzı bulunmadığından bunların vicâde yoluyla istinsah edildiği düşünülebilir. Nitekim İbn Hibbân (öl. 354/965) onun hakkında "Kendisine verilen her hadisi ister kendi hadisi olsun ister olmasın, okurdu (naklederdi)" demektedir.³⁶

Abdullah b. Vehb el-Fihrî (öl. 197/813): Ona nispet edilen ve papirüs üzerine yazılmış olan *el-Câmi'* adlı eserinin bir bölümü J. David Weill tarafından neşredilmiştir.³⁷ Ayrıca Raif Georges Khoury tarafından yayımlanan papirüslerde de ona ait 38 rivâyet yer almaktadır.³⁸

Esed b. Mûsâ el-Mısırî (öl. 212/827): N. Abbott her ne kadar ismi geçmese de OI 17629'da kayıtlı papirüs varağını³⁹ Esed b. Mûsâ'ya isnâd etmektedir. Papirüste Esed'in, hocaları olan Ebu Abdurrahman el-Mekkî (öl. 213/828) ve İbn Vehb'ten aldığı sekiz hadis bulunmaktadır. Yine Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlı olan bir papirüsteki bir hadis⁴⁰ de

³³ Abbott, *Papyri*, 209 (OI 17630; 15-17. satırlar). Sadece rivâyetin ilk kısmı kaynaklarda yer almaktadır: حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ قَالَ قَتْلُ عُثْمَانَ وَأَنَا غَلَامٌ بِالْيَمَنِ. Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târîhu's-sağîr*, thk. Mahmûd İbrahim Zâyed (Haleb: Dâru'l-Va'î, 1397/1977), 2/10.

³⁴ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmaniyye, 1973), 2/73; Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî Hatîb, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû Abdullah es-Sevrakî ve İbrahim Hamdî el-Medenî, (Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 152.

³⁵ Bk. Abbott, *Papyri*, 199-201. Bu hadislerden ikisi merfû, diğerleri mevkûf ve maktû rivâyetlerdir.

³⁶ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî İbn Hibbân, *el-Mecrâhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrahim Zâyed (Haleb: Dâru'l-Va'y, 1976), 1/303.

³⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb el-Mısırî İbn Vehb, *Le Djami d'Ibn Wahb (el-Câmi' fi'l-hadis)*, ed. J. David Weill, Kahire: Institut Français d'Archeologie Orientale, 1939. Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye Kütüphanesi'nde (No. 2201) bulunan bu papirüslerde 717 hadis bulunduğu tespit edilmiştir (Bu ve diğer bazı bilgiler için bk. Saffet Köse, "İbn Vehb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/441-442.

³⁸ Khoury, *Abd Allah Ibn Lahia (97-174 / 715-790)*, 68.

³⁹ Hicrî 3. yüzyılın başları ile tarihlendirilmiştir (Abbott, *Papyri*, 199).

⁴⁰ Krş. Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1956), "Birr", 7.

ondan sema yoluyla nakledilmektedir.⁴¹ Ayrıca Esed b. Mûsâ'nın *Kitâbü'z-zühhd* adlı bir eseri bulunmaktadır.⁴²

Ali b. Ma'bed er-Rakkî el-Mısrî (öl. 218/833): Kendisine isnâd edilen biri tarafımızdan tespit edilen iki papirüs varağına sahip bulunmaktayız. Hadislerin tamamı kendisinden semâ yoluyla alınmış görünmektedir. Ayrıca onunun *Kitâbu't-tâ'at ve'l-ma'siye* adlı bir esere sahip olduğu bilinmektedir.⁴³

Ebû Sâlih Abdulgaffâr el-Harrânî el-Mısrî (öl. 224/839): Abbott, OI 17630'da kayıtlı papirüs varağını Leys b. Sa'd'ın (öl. 175/791) kâtibi⁴⁴ de olan Ebû Sâlih'e nispet etmektedir.⁴⁵

Yahyâ b. Bükeyr el-Mısrî (öl. 231/846): Bir papirüste yer alan Yahyâ'nın isminin önünde herhangi bir rivâyet sîgası bulunmamaktadır.⁴⁶ Müteakip lafızlar ise cezm sîgasıyla "kâle ve haddesenî Leys" şeklindedir. Nitekim kaynaklarda onun Leys'in bir hadis nüshasına sahip olduğu bildirilmektedir.⁴⁷ Muhtemelen Yahyâ b. Bükeyr'in yazılı nüshasına ulaşan bir Mısırlı tarafından bu hadisler doğrudan bir yazmadan istinsah edilmiş görünmektedir.⁴⁸

Ahmed b. İsa et-Tüsterî el-Mısrî (öl. 243/857): Utah 0365 numaralı papirüs fragmanında tahdîs sîgasıyla Ahmed b. İsa'nın İbn Vehb'ten naklettiği bir hadis yer almaktadır. Papirüs fragmanı büyük oranda okunmaz halde olmakla birlikte kuvvetle muhtemel ondan nakledilen diğer bazı hadisleri de ihtiva etmektedir.⁴⁹ Ebû Zür'a er-Râzî (öl. 264/878) ve Ebû Hâtim er-Râzî (öl. 277/890) ondan hadis yazmışlardır.⁵⁰ Yine kaynaklarda onun İbn Vehb'in (öl. 197/813) ve Mufaddal b. Fedâle'nin (öl. 181/797) kitaplarını satın aldığı kaydedilmektedir.⁵¹

Görüldüğü üzere bu râvilerin tamamının hadisleri yazdıkları/yazdır-

⁴¹ Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, Mich. Pap. D. 48 (Erişim 25 Şubat 2020). <https://cudl.lib.cam.ac.uk/view/MS-MICH-PAP-D-00048/1>

⁴² Raif Georges Khoury, *Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'deki nüshasını da göz önünde bulundurarak eseri yeniden neşretmiştir* (Wiesbaden 1976).

⁴³ Bk. Hüseyin Akgün, "Ali b. Ma'bed el-Mısrî'ye (öl. 218/833) Nispet Edilen Bir Hadis El Yazmasının İncelenmesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45 (2018), 35-60.

⁴⁴ Zehebî, *Siyer*, 10/405.

⁴⁵ Bk. Abbott, *Papyri*, 208-221.

⁴⁶ Abbott, *Papyri*, 176 (OI 17626; recto 1. satır).

⁴⁷ Ebû Ahmed el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd vd. (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 2/405.

⁴⁸ Krş. Abbott, *Papyri*, 173.

⁴⁹ University of Utah, A. P. 0365 (Erişim: 20 Şubat 2020), <https://collections.lib.utah.edu/ark:/87278/s6k07hck/764889> (Bk. 1. satır).

⁵⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 2/64.

⁵¹ Zehebî, *Siyer*, 12/71.

dıkları doğrudan veya dolaylı olarak kaynaklarda bildirilmektedir. Hatta bunlardan bir kısmının kitap sahibi veya râvisi olduğu da tespit edilmiştir. Ancak bu kitaplar büyük oranda günümüze intikal etmemişlerdir.

Râvinin Adı	Kitap sahibi	Papirüslerdeki rivâyet sayısı
Ukayl b. Hâlid el-Eylî (öl. 142)	X	1
Harmele b. Imrân et-Tücbî (öl. 160)	-	4
Abdurrahîm b. Hâlid el-Cümahî (öl. 163)	Râvi	5
Ebû Şureyh el-İskenderânî (öl. 167)		1
Abdullah b. Lehîa el-Hadramî (öl. 174)	X	151+7
Leys b. Sa'd (öl. 175)	X	38 +7
Dimâm b. İsmâil el-Meâfirî (öl. 185)		1
Rişdîn b. Sa'd el-Mısırî (öl. 188)		10
Abdullah b. Vehb el-Fihri (öl. 197)	X	717 + 38
Esed b. Mûsâ el-Mısırî (öl. 212)	X	9
Ali b. Ma'bed el-Mısırî (öl. 218)	X	40
Ebû Sâlih Abdulgaffâr el-Mısırî (öl. 224)	Kâtib	(14)
Yahyâ b. Bükeyr el-Mısırî (öl. 231)		1
Ahmed b. 'İsa el-Mısırî (öl. 243)		1

2. Medineli Râviler ve Rivâyetleri

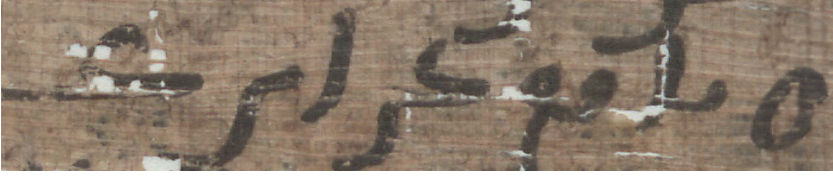
Nâfi' mevlâ İbn Ömer (öl. 117/735): Elimizdeki Avusturya Millî Kütüphanesi A. P. 10128 numara ile kayıtlı papirüsün 3. satırında rivâyet sîgası olmaksızın Nâfi'nin İbn Ömer'den naklettiği bir hadis kaydedilmiştir (bkz. Resim 3).⁵² Yukarıda diğer örneklerde görüldüğü üzere bu papirüsteki rivâyetlerin de yazılı bir kaynaktan istinsah edildiği rahatlıkla söylenebilir. Nitekim Nâfi'nin Ömer b. Abdülaziz tarafından sünneti öğretmek için Mısır'a gönderildiği bilinmektedir. Keza İbn Ömer'den hadis yazdığı ve bir sahîfeye sahip olduğu belirtilmektedir.⁵³ Yine İbn Cüreyc (öl. 150/767), Nâfi'nin hadisleri kendisine imlâ ettirdiğini söylemektedir.⁵⁴ Hatta onun

⁵² Papirüste yer alan diğer bazı râvilere nispet edilen rivâyetlerin tamamı bu şekilde rivâyet sîgasız olarak nakledilmektedir.

⁵³ Zehebî, *Târih*, 3/328.

⁵⁴ Ebû Bekr Ahmed İbn Ebî Hayseme, *et-Târihu'l-kebir*, thk. Salâh b. Fethi Helel, (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2004), 1/354; Zühayr b. Harb en-Nesâî Ebû Hayseme, *Kitâbu'l-ilm*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983), 12; Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed el-Mervezî es-Sem'ânî, *Edebü'l-İmlâ' ve'l-İstimplâ'*, thk. Max Weisweiller (Beyrut:

kendisinden yazılan hadisleri tashih için öğrencilerinden nüshalarını getirmelerini istediği de bilinmektedir.⁵⁵

Resim 3 (نافع عن ابن ع[مر])

Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rec el-Medenî (öl. 117/735): Avusturya Millî Kütüphanesi'nde bulunan bir papirüste Abdurrahman'dan iki hadis ("an İbn Hürmüz" şeklinde) nakledilmektedir (bkz. Resim 4).⁵⁶ Arka yüzü okunmayan fragmanın tamamının ona ait hadisleri ihtiva ettiği söylenebilir. Rivâyetlerin başında "عن" sîgasının bulunması bunların Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec'e ait bir yazmadan istinsah edildiğini düşündürmektedir. Nitekim onun hadislerinin öğrencileri tarafından yazıldığı bilinmektedir.⁵⁷ Ayrıca onun Mısır'ın İskenderiye şehrine hicret ettiği ve burada vefat ettiği yönünde bir bilgi de mevcuttur.⁵⁸

Daha da ilginç olan papirüste gördüğümüz bu durumu haber veren bir rivâyete sahip olmamızdır. Hayve b. Şureyh (öl. 158/775), Yezîd b. Ebî Habîb'ten (öl. 128/745) haber vermektedir:

"Falanca bana bir kitabı (veya buna benzer bir kelime) emanet bıraktı ve ben onun içinde A'rec'ten bazı rivâyetler gördüm. O (falanca) bize kitapta bulunan bazı şeyleri rivâyet ederdi. Bunu yaparken de "ahberanâ veya haddesenâ" demezdi."⁵⁹

Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1981), 13.

⁵⁵ Sem'ânî, *Edebü'l-İmlâ*, 78. Ondandır yazılı olarak hadis alanların listesi için bk. A'zamî, *Dirâsât*, 215-217.

⁵⁶ Österreichische Nationalbibliothek, A. P. 04406 numarada kayıtlı papirüs için bk. <http://data.onb.ac.at/rec/RZ00016015> (Erişim 29 Şubat 2020).

⁵⁷ Bk. Fesevî, *el-Ma'rife*, 1/633; Sem'ânî, *Edebü'l-İmlâ*, 173.

⁵⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/216.

⁵⁹ Hatîb, *el-Kifâye*, 354.

ثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ قَالَ: "أَوَدَعَنِي فَلَانٌ كِتَابًا أَوْ كَلِمَةً تُنْسِبُهُ هَذِهِ فَوَجَدْتُ فِيهِ عَنِ الْأَعْرَجِ قَالَ: وَكَانَ يُحَدِّثُنَا بِأَشْيَاءَ مِمَّا فِي الْكِتَابِ وَلَا يَقُولُ: أَخْبَرَنَا وَلَا حَدَّثَنَا"

Resim 4 (عن بن هرمز)

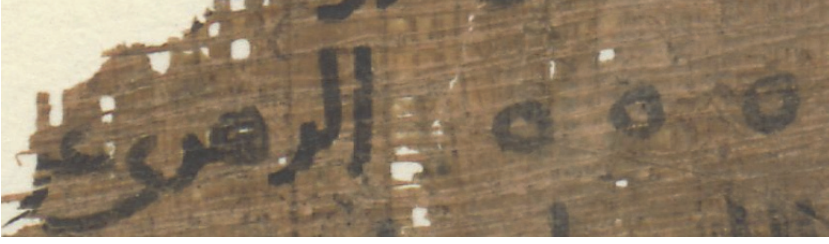
İbn Şihâb ez-Zührî (öl. 124/742): Avusturya Millî Kütüphanesi A. P. 10118 ve 10119 numaralı papirüslerde Zührî'ye bazı hadisler atfedilmektedir.⁶⁰ Her iki papirüs birbirinin devamı niteliğinde ondan gelen hadisleri içermektedir. Zührî'nin isminin önünde herhangi bir rivâyet sîgası bulunmamakta, hadisler diğer papirüslerde gördüklerimizden farklı olarak⁶¹ üç küçük daire ile birbirinden ayrılmaktadır (bkz. Resim 5). Bunlardan (inşâ suretiyle) tespit edebildiğimiz bir rivâyet şudur: Zührî ← İbnü'l-Müseyyeb ve Urve b. Zübeyr ← Hâkim b. Hızâm: “Nebî'den (s.a.v.) (mâlî) yardım istedim. O da bana yardım etti, yine istedim yine yardım etti, sonra tekrar istedim yine yardım etti ve şöyle dedi: “Bu mal yeşildir, tatlıdır. Her kim bu malı nefis güzelliği ile alırsa, o mal kendisi için bereketli kılınır. Kim de bunu nefis düşkünlüğü ile hırsla alırsa, o mal alan için bereketli kılınmaz. O kişi yiyip de hiç doymayan kimse gibi olur. Veren el alan elden hayırlıdır.”⁶² Söz konusu hadisin Mısır'da en azından Zührî'nin talebeleri olan Amr b. el-Hâris el-Mısırî (öl. 150/767) ve Leys b. Sa'd tarafından rivâyet edildiği bilinmektedir.⁶³

⁶⁰ Bk. Österreichische Nationalbibliothek A. P. 10118 numaralı papirüs, verso 2. satır; A. P. 10119 numaralı papirüs, recto 4. ve 7. satırlar; verso 7. ve 8. satırlar. Zührî'nin adının önünde herhangi bir rivâyet sîgası bulunmamaktadır. Söz konusu papirüsler için bk. <http://data.onb.ac.at/rec/RZ00014832>; <http://data.onb.ac.at/rec/RZ00014833> (Erişim 29 Şubat 2020).

⁶¹ Hemen hemen papirüslerinin tamamında hadisleri birbirinden ayırmak üzere bir daire çizilmekte, bazen de bu dairenin ortasından bir çizgi çekilmektedir (Örnekleri için bk. Resim 1-3).

⁶² A. P. 10119 (recto 7-9. satır.)

⁶³ Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 3/190 (3082-3083).

Resim 5 (الزهري عن)

Dâvûd b. Husayn el-Ümevî (öl. 135/753): Avusturya Millî Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan ve Dâvûd b. Husayn'dan gelen hadisleri ihtiva eden bir papirüs bulunmaktadır.⁶⁴ Dâvûd Medineli olmakla birlikte, İkrime (öl. 105/723), Nâfi', A'rec gibi önemli hocalarının Mısır'a yerleşmiş kişiler olması onun buraya gelmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca onun meşhur öğrencilerinden birisi olan ve hadisleri yazdığı bilinen⁶⁵ İbrahim b. Muhammed b. Ebî Yahyâ (öl. 184/800) Mısır'da yaşamış ve ölmüştür.⁶⁶ Söz konusu papirüs bizzat onun tarafından yazılmış olabileceği gibi, onun dönemine yakın bir tarihte başka bir öğrencisi tarafından çoğaltılmış olabilir. Zira fragmanın hicrî 2. veya 3. yüzyıla ait olduğu belirtilmiştir.⁶⁷

Yahyâ b. Saîd el-Ensârî (öl. 143/760): Yukarıda ifade edildiği üzere bir papirüste Leys b. Sa'd'ın ondan rivâyet ettiği haberler⁶⁸ kuvvetle muhtemel Yahyâ'nın kitabından alınmıştır.⁶⁹ Nitekim bu görüşü destekleyen iki karîne bulunmaktadır. Bunlardan ilki Leys'in ondan rivâyetlerinin tamamının mu'an'an olarak rivâyet edilmiş olmasıdır. İkinci delilimiz ise Saîd b. Mansûr'un (öl. 227/842) Leys'in kâtibine sorduğu "Leys'ten hiç hadis işittin mi?" sorusuna karşılık onun "Leys'ten sadece Yahyâ b. Saîd'in kitabını işittim" şeklinde cevap vermesidir.⁷⁰ Söz konusu papirüsteki rivâyetlere bakıldığında bunlardan özellikle merfû ve mevkûf olanların elimizdeki kaynaklarda asılları veya diğer

⁶⁴ A. P. 04741 numara ile kayıtlı olan bu papirüs ile ilgili olarak bk. Hüseyin Akgün, "Analysis of a Papyrus Fragment Attributed to Dâwûd b. al-Ḥusayn al-Umawî (d. 135/752)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47 (2019), 123-136.

⁶⁵ Bk. Akgün, "Analysis of a Papyrus", 131.

⁶⁶ Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Muhammed (Kahire: el-Fârûk el-Hadîse li'Tibâ'a ve'n-Neşr, 2001), 1/278.

⁶⁷ Bk. Österreichische Nationalbibliothek, (Erişim 21 Temmuz 2019). <http://data.onbinac.at/rec/RZ00010837>

⁶⁸ Bk. Abbott, *Papyri*, 185-187 (OI 17628). Ayrıca papirüsün fotoğrafı için bk. Ek-2.

⁶⁹ Yahyâ'nın kitap sahibi olduğu hususunda bk. A'zamî, *Dirâsât*, 322-324.

⁷⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002), 11/155; Ebu'l-Haccâc Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 15/103.

şehirlere mütâbileri bulunurken,⁷¹ çoğu bizzat Yahyâ'ya ait fikhî görüşlerin ise biri hariç⁷² kaynaklarda asılları bile tespit edilememiştir.

Ömer b. Muhammed b. Zeyd el-'Adevî (öl. 145/762): Avusturya Millî Kütüphanesi'nde bulunan bir papirüste Ömer b. Muhammed'den bir hadis nakledilmektedir.⁷³ Yukarıdaki, aynı papirüste yer alan Nâfi' rivâyeti gibi bunda da bir rivâyet sîgası olmaksızın isnâd doğrudan Ömer b. Muhammed'in adı ile başlamaktadır. Kendisi Mısır sınırındaki Askalân şehrine yerleşmiş⁷⁴ olup Mısırlı İbn Vehb'in de ondan rivâyetleri bulunmaktadır. Bağdat'a da gelen Ömer'den Iraklıların hadis yazdığı da bilinmektedir.⁷⁵

İsmâil b. Ca'fer el-Ensârî (öl. 180/796): OI 17623 numarası ile kayıtlı bulunan bir papirüste İsmâil'den nakledilen mevkûf bir hadis bulunmaktadır.⁷⁶ Hadis herhangi bir rivâyet sîgası olmaksızın doğrudan İsmâil'den rivâyet edilmiştir. Söz konusu mevkûf hadis onun *Sahîfe*'sinde⁷⁷ ve diğer kaynaklarda aynı şekilde yer almaktadır.

Ebu'l-Buhterî Vehb b. Vehb el-Medenî (öl. 200/816): OI 17631 numaralı papirüste tahdîs sîgası ile Ebu'l-Buhterî'den bir hadis nakledilmektedir.⁷⁸ Sonradan Bağdat'a yerleşmiş olan Ebu'l-Buhterî'nin eser sahibi olduğu

⁷¹ Altı tanesi tespit edilen merfû ve mevkuf hadislerden sadece iki örnek verilmeyle yetinildi. Örnek 1: Birinci rivâyetin aslını *Sünen-i Tirmizî*'de bulabiliyoruz (Tirmizî, "Da'vât", 76 (No. 3493)). Aynı hadisin Medine menşeli diğer bir rivâyeti için bk. Müslim, "Salât", 222. Keza Iraklıların rivâyeti için bk. Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî Abdürrezzâk, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983), 2/156 (No. 2881); Nesâî, "İstiâze", 61 (No. 5534). Örnek 2: Sekizinci rivâyetin aslını *Sahîh-i Buhârî*'de bulabiliyoruz (Buhârî, "Talâk", 24 (No. 5300)). Aynı hadisin diğer şehirlere rivâyetleri için bk. Ahmed, *Müsned*, 1/455 (No. 392); 19/82 (No. 12025); 20/370 (No. 13094).

⁷² Bk. Ek-2 OI 17628 (recto 8. satır). Abbott, metni kısmen hatalı okumuştur (Bk. Abbott, *Papyri*, 185). Doğrusu şu şekilde olmalıdır: "لا تشرب فضل الهر ولا تتوضأ به" = Yahyâ b. Saîd: "Kedinin artığından ne için ne de abdest alın!" Krş. Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *et-Tahûr*, thk. Meşhûr Hasan Mahmûd Selmân (Cidde: Mektebetü's-Sahâbe, 1994), 281-282.

⁷³ A. P. 10128 numara ile kayıtlı papirüsün 4. satırı. Bk. Österreichische Nationalbibliothek, (Erişim 21 Aralık 2019). <http://data.onb.ac.at/rec/RZ00010900>

⁷⁴ Hatîb, *Târihu Bağdâd*, 11/181.

⁷⁵ Bk. Muhammed b. Hibbân el-Büstî İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmaniyye, 1973), 7/165.

⁷⁶ Papirüsün arka yüzünün (verso) 3. satırında.

⁷⁷ Ebu'l-Hasen es-Sa'dî Ali b. Hucr, *Hadîsu Ali b. Hucr es-Sa'dî an İsmâ'îl b. Ca'fer el-Medenî*, thk. Ömer b. Refîd b. Refîd es-Süfîyânî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998/1418), 151, (No. 36). Hadisin sahâbî râvî/leri tam okunamadığı halde Abbott hadisin senedini İbn Ömer'de sonlandırmıştır (Abbott, *Papyri*, 152). Halbuki elimizdeki kaynakların tamamında bu hadis babası Hz. Ömer'e dayanmaktadır. Ayrıca İbn Ömer'den Abdullah b. Dînâr değil de Nâfi' tarikiyle yakın bir lafızla nakledilmiştir (Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemal Yûsuf el-Hût, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1988), 3/239 (No. 13810-13811))

⁷⁸ Bk. Abbott, *Papyri*, 222 (Recto 2. satır).

bilinmektedir.⁷⁹ Bununla birlikte onun hadis uyduran bir yalancı olduğu da kaydedilmektedir.⁸⁰ Ondan hadis alan öğrencisi Humuslu Müseyyeb b. Vâdih'in (öl. 246/860) Mısır'a geldiği söylenmektedir.⁸¹ Bu rivâyetlerin onun tarafından Mısır'a taşınmış olabileceğini düşünebiliriz.⁸²

Öte yandan İbn Adî (öl. 365/976), Ebu'l-Buhterî'nin Hişâm b. Urve'ye, Sevr b. Yezîd'e ve Ca'fer b. Muhammed'e yalan isnâd ettiğini belirtmektedir.⁸³ Bu durumu teyit eder nitelikte, kuvvetle muhtemel ona ait olan OI 17631'de kayıtlı bulunan papirüsteki, söz konusu râvilerden olan rivâyetlerini elimizdeki kaynaklardan tespit edilememiştir.⁸⁴

Görüldüğü üzere bu râvilerin de tamamının hadisleri yazdıkları/yazdırdıkları yönünde doğrudan veya dolaylı bilgilere sahibiz. Hatta bunlardan bir kısmının kitap veya sahîfe sahibi olduğu da bilinmektedir.

Râvinin Adı	Kitap sahibi	Papirüslerdeki rivâyet sayısı
Nâfi' mevlâ İbn Ömer (öl. 117)		1
Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rec (öl. 117)		2
İbn Şihâb ez-Zühri (öl. 124)	X	6
Dâvûd b. Husayn el-Ümevî (öl. 135)		5
Yahyâ b. Saîd el-Ensârî (öl. 143)	X	(21)
Ömer b. Muhammed el-Adevî (öl. 145)		1
İsmâil b. Ca'fer el-Ensârî (öl. 180)	Sahîfe	1
Ebu'l-Buhterî Vehb b. Vehb (öl. 200)	X	1

3. Kûfeli Râviler ve Rivâyetleri

Ebû İshâk es-Sebî'î (öl. 127/745): Avusturya Millî Kütüphanesi'ndeki bir papirüste⁸⁵ diğer bazı râvilerden nakledilenler dışında Ebû İshâk'tan nakledilen en az sekiz⁸⁶ hadis bulunmaktadır. Bununla birlikte Ebû İshâk'ın isminin önünde herhangi bir rivâyet sîgası bulunmamaktadır.

⁷⁹ Zehebî, *Siyer*, 9/375.

⁸⁰ Hatîb, *Târihu Bağdâd*, 15/625; Ebû Abdullah Şemseddîn Zehebî, *Mizanu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becavî (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1963), 4/354.

⁸¹ Zehebî, *Siyer*, 11/403.

⁸² Abbott, bu papirüsün yine Humuslu olan diğer bir öğrencisi Bakiyye b. Velîd'e ait olduğunu tahmin etmektedir. İbn Adî, Bakiyye'nin meçhul ve yalancı kişilerden acayip şeyler naklettiğini bildirmektedir (İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/338).

⁸³ İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/333.

⁸⁴ Bk. Abbott, *Papyri*, 222-236.

⁸⁵ A. P. 10128 numarası ile kayıtlıdır.

⁸⁶ Papirüsün bir yüzü büyük oranda silik olduğu için tam bir rakam verilemedi.

Aynı papirüste yukarıda adı geçen Nâfi' ve Ömer b. Muhammed'den (öl. 145/762) de en az birer rivâyet bulunmaktadır. Bu ikisinin yukarıda da belirtildiği üzere Mısır'da yaşadığı bilinmektedir. Ancak Kûfeli Ebû İshâk'ın hadis nüshasının buraya nasıl intikal ettiği hususunda bir bilgimiz bulunmamaktadır. Bununla birlikte papirüsün tamamında hadislerin senedinin hiçbirinin başında herhangi bir rivâyet sîgası bulunmamasından hareketle, bu nüshanın yazılı bazı rivâyetlerden derlendiğini düşünebiliriz. Ayrıca Ebû İshâk'ın bir kitaba sahip olduğu⁸⁷ ve torununa hadis yazdırdığı da bilinmektedir.⁸⁸

İsrâil b. Yûnus es-Sebî'î (öl. 160/777): Yukarıda adı geçen Ebû İshâk'ın torunudur. Yukarıda ifade edildiği gibi dedesinin ona hadis yazdırdığı nakledilmektedir.⁸⁹ Columbia Üniversitesi Kütüphanesi Col. inv. 722 numarası ile kayıtlı papirüste⁹⁰ İsrâil'den nakledilen en az üç hadis bulunmaktadır. Keza onun isminin önünde de herhangi bir rivâyet sîgası bulunmamaktadır. Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) onun kitap sahibi olduğunu ve hadislerini kitaptan rivâyet ettiğini söylemektedir.⁹¹

Müseyyeb b. Şerîk el-Kûfî (öl. 186/802): Müseyyeb'in OI 17623 numara ile kayıtlı papirüste en az yedi rivâyeti yer almaktadır.⁹² İsmi'nin önünde herhangi bir rivâyet sîgası bulunmamaktadır. Bu da onun semâ ve arz yolu dışında bir yolla alındığını göstermektedir. Onun metrûk bir râvi olduğu kabul edilmiştir.⁹³ Bununla birlikte Ali b. Medî'nî'nin (öl. 234/848) ondan hadis yazdığını belirtmektedir.⁹⁴ Öte yandan muhtemelen metrûk bir râvi olması, papirüsteki rivâyetlerinin hiçbirinin merfû olmaması gibi sebeplerle olsa gerek, söz konusu haberleri diğer kaynaklarda tespit edilememiştir.

İsa b. Yûnus es-Sebî'î (öl. 187/803): İsa yukarıda zikredilen Ebû İshâk'ın diğer torunudur. Bir papirüste İsa'dan rivâyet sîgası olmaksızın merfû bir

⁸⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbü'rî el-Hâkim, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadis*, thk. Muazzam Huseyn (Beyrut: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1977), 164-165.

⁸⁸ Zehebî, *Siyer*, 7/358.

⁸⁹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, 2/330; Zehebî, *Siyer*, 7/358.

⁹⁰ University of Columbia, A. P. 722 (Erişim 15 Ocak 2020). <http://papyri.info/apis/columbia.apis.p2065>

⁹¹ Bk. Fesevî, *el-Ma'rife*, 2/174; Zehebî, *Siyer*, 7/356.

⁹² Bk. Abbott, *Papyri*, 146-147.

⁹³ İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/122; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, 15/175.

⁹⁴ Hatîb, *Târihu Bağdâd*, 15/175.

hadis nakledilmektedir.⁹⁵ Onun Zübeyd b. el-Hâris'in (öl. 122/740) hadis kitabına sahip olduğu kaydedilmiştir.⁹⁶

Cerîr b. Abdülhamid el-Kûfî (öl. 188/804): Papirüslerden birinde bir maktû⁹⁷ diğeri ise merfû bir hadis⁹⁸ yer almaktadır. Her iki rivâyette Cerîr'in isminin önünde herhangi bir rivâyet sîgası bulunmamaktadır. Merfû olan hadis diğeri bir kaynakta Ali b. Ma'bed el-Mısırî tarafından yine Cerîr'den nakledilmektedir.⁹⁹ Bu da söz konusu hadisin Mısır'a intikali hususunda bize bir fikir vermektedir. Kûfeli olan Cerîr'in yanına hadis talebelerinin kendisinden hadis almak için yolculuk yaptıkları ve kitaplarının güvenilir olduğu bildirilmektedir.¹⁰⁰ Abdurrahman b. Mehdî (öl. 198/814), Süleyman b. Harb (öl. 224/839) gibi birçok talebesinin ondan hadis yazdıkları nakledilmektedir.¹⁰¹ Hatta İbrahim b. Hâşim sayı vererek, Bağdat'tayken ondan yirmi günde 1500 hadis yazdığını haber vermektedir.¹⁰²

Vekî' b. el-Cerrâh (öl. 197/812): Musée du Louvre'de bulunan bir papirüsün ön yüzünde (recto) "Kitâbu Vekî' b. el-Cerrâh fi's-salâtı, an Yûsuf b. Adî el-Kûfî. Semâun li-İbrâhîm b. Hassân" şeklinde bir ibare yer almaktadır. Görüldüğü üzere söz konusu eser Yûsuf b. Adî (öl. 223/838) aracılığıyla Vekî'den, ondan da İbrahim b. Hassân adında meçhul birisi tarafından semâ yoluyla alınmıştır. Muhtemelen hicrî 3. yüzyıla ait olduğu düşünülen bu papirüs de doğrudan ondan yazılmış olmalıdır. Papirüste yer alan her iki hadis de Abdullah b. Mübârek'ten tahdîs yoluyla nakledilmektedir.¹⁰³ Vekî'in bazı kitaplara ve bir musannefe sahip olduğu bilinmektedir.¹⁰⁴

Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn el-Kûfî (öl. 218/833): Elimizdeki bir papirüste hadislerin tamamına yakını Ebû Nu'aym'dan olmak üzere kırk kadar hadis tahdîs sîgası ile nakledilmektedir.¹⁰⁵ Abbott bu nüshanın Ali b.

⁹⁵ Abbott, *Papyri*, 158 (OI 17626; recto 7. satır). Bu rivâyetin aynısı Nesâî tarafından da nakledilmektedir (Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, 1986), İftitâh, 88 (1027).

⁹⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/258.

⁹⁷ Abbott, *Papyri*, 146 (OI 17623; recto 17. satır).

⁹⁸ Abbott, *Papyri*, 247. (OI 17625; recto 8. satır).

⁹⁹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Şerhu Müşkilî'l-âsar*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994), 5/280 (2038).

¹⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/65. Onun kitaptan hadis naklettiği bildirilmektedir (Zehebî, *Mîzân*, 1/395).

¹⁰¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/65.

¹⁰² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/546-547.

¹⁰³ P. Louvre Inv. JDW 45. Bk. Mathieu Tillier, "Une oeuvre inconnue de Wakî' b. al-Ğarrâh (m. 197/812 ?) et sa transmission en Égypte au IIIe/IXe siècle", *Arabica* 65 (2018), 699-700.

¹⁰⁴ Zehebî, *Siyer*, 11/186; Fuat Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums: Qur'anwissenschaften, hadith, geschichte, fiqh, dogmatik, mystik*, (Leiden: E.J. Brill, 1967), 1/97.

¹⁰⁵ Abbott, *Papyri*, 269-271 (Michigan AP 5608 (b)).

Ma'bed b. Nuh el-Mısrî'ye (öl. 259/873) ait olabileceğini düşünmektedir.¹⁰⁶ Öte yandan çok sayıda Mısırlı talebesi bulunan Ebû Nu'aym'ın hadisleri yazdığı ve kitap sahibi olduğu bilinmektedir.¹⁰⁷

Yûsuf b. 'Adî el-Kûfî el-Mısrî (öl. 223/838): Utah 0443 numaralı papirüste iki rivâyet yer almakta ve her ikisi de tahdîs yoluyla Yusuf'tan nakledilmektedir.¹⁰⁸ Kûfe asıllı olan Yûsuf b. 'Adî'in sonradan Mısır'a yerleştiği ve burada öldüğü bilinmektedir.¹⁰⁹ Ayrıca o, yukarıda ifade edildiği üzere Vekî' b. Cerrâh'ın bir kitabının râvisi olarak kaydedilmektedir.

Bunların dışında elimizdeki papirüslerde yine Kûfeli olan Ebû Hanîfe (öl. 150/767) ve Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî'den (öl. 189/805) fikhî görüşler de nakledilmektedir.¹¹⁰

Görüldüğü üzere bu râvilerin tamamının hadisleri yazdıkları/yazdırdıkları doğrudan veya dolaylı olarak kaynaklarda belirtilmektedir. Bunlar arasında kitap sahibi olanlar da bilinmekle birlikte, söz konusu kitapların tamamına yakını kayıptır.

Râvinin Adı	Kitap sahibi	Papirüslerdeki rivâyet sayısı
Ebû İshâk es-Sebî'î (öl. 127)	X	8(?)
İsrâîl b. Yûnus es-Sebî'î (öl. 160)		3(?)
Müseyyeb b. Şerîk el-Kûfî (öl. 186)		7(?)
İsa b. Yûnus es-Sebî'î (öl. 187)	Râvi	1
Cerîr b. Abdülhamid el-Kûfî (öl. 188)	X	2
Vekî' b. el-Cerrâh (öl. 197)	X	2
Fadl b. Dükeyn el-Kûfî (öl. 218)	X	~40
Yûsuf b. 'Adî el-Kûfî el-Mısrî (öl. 223)	Râvi	2

4. Basralı Râviler ve Rivâyetleri

Hammâd b. Seleme (öl. 167/784): Bir papirüste onun aracılığıyla

¹⁰⁶ Abbott, *Papyri*, 275-276.

¹⁰⁷ Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 5/192; Zehebî, *Siyer*, 10/142-157.

¹⁰⁸ University of Utah, A. P. 0443 (Erişim 12 Şubat 2020). <https://collections.lib.utah.edu/ark:/87278/s66w9q3s/764153>. Krş. Samji, *Studies in Arabic Literary Papyri*, 61-70.

¹⁰⁹ Zehebî, *Siyer*, 10/485.

¹¹⁰ Abbott, *Papyri*, 147 (OI 17623; verso 9. ve 16. satır)

Enes'ten gelen merfû bir hadis yer almakta,¹¹¹ diğeri ise İbn Abbâs'tan biri mevkûf, diğeri okunamayan iki rivâyet bulunmaktadır.¹¹² Hammâd'ın isminin önünde herhangi bir rivâyet sîgası olmadığından dolayı bunun istinsah yoluyla alındığı düşünülebilir. Abbott, her iki papirüsteki Hammâd b. Seleme'nin rivâyetlerinin Ebû Sâlih Abdulgaffâr b. Dâûd el-Harrânî (öl. 224/839) tarafından Mısır'a getirilmiş olabileceğini ifade etmektedir.¹¹³ Kaynaklarımız da bize onun ilk musanniflerden olduğunu,¹¹⁴ hadis yazdığı veya yazdırdığını haber vermektedir.¹¹⁵

Hammâd b. Zeyd el-Basrî (öl. 179/795): Elimizdeki bir papirüste Hammâd'dan tek bir mevkûf hadis nakledilmektedir.¹¹⁶ Aynı şekilde onun isminin önünde de herhangi bir rivâyet sîgası bulunmamasından dolayı bunun istinsah yoluyla alındığını söyleyebiliriz. Keza onun da çok sayıda hadis yazdığı ve yazdırdığı yönünde bilgilere sahibiz.¹¹⁷

Yezîd b. Hârûn el-Vâsîti (öl. 206/821): Michigan Üniversitesi Kütühanesi'nde bulunan bir papirüste Yezîd'e tahdîs sîgasıyla isnâd edilen beş rivâyeti tespit edilmiştir.¹¹⁸ Yezîd b. Hârûn'un, Ziyâd b. Ebî Ziyâd el-Cassâs'a ait bir hadis nüshası olduğu kaydedilmektedir.¹¹⁹ Ayrıca onun hadis imlâ ettirdiği bilinmektedir.¹²⁰

Hârûn b. İsmâil el-Basrî (öl. 206/821): Bir papirüste ondan tahdîs sîgası ile Ali b. el-Mübârek el-Hünâî'den (öl. 150-160/767-777)¹²¹ bir ha-

¹¹¹ Abbott, *Papyri*, 158 (OI 17626; recto 10. satır). Krş. Süleyman b. Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kâhîre: Dâru Hicr, 1999), 3/517 (No. 2142); Müslim, "Salât", 196.

¹¹² Abbott, *Papyri*, 208 (OI 17630; 10. ve 12. satır).

¹¹³ Bk. Abbott, *Papyri*, 163-165, 216-221.

¹¹⁴ Ebû Abdullah Şemseddîn ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 1/151.

¹¹⁵ A'zamî, *Dirâsât*, 244-246.

¹¹⁶ Abbott, *Papyri*, 146 (OI 17623; recto 15. Satır). Krş. Mâlik, "Hac", 221. Tahâvî'deki rivâyet ise aynı senedle nakledilmiştir (Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr* (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1994), 2/231 (No. 4040)). Çok sayıda tarike sahip olan bu hadisin Hammâd tariki muhtemelen diğeri tarikleri kadar itibar görmediğinden sadece bu kaynakta yer almış ve unutulmuştur.

¹¹⁷ A'zamî, *Dirâsât*, 243.

¹¹⁸ Bk. Abbott, *Papyri*, 269-271 (AP 5608 (b); recto 11., 14., 17. 21. 23. satırlar).

¹¹⁹ İbn Adî, *el-Kâmil*, 4/132.

¹²⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî Hatîb, *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*, thk. Mahmud et-Tahhân (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, ts.), 2/55; Sem'ânî, *Edebü'l-İmlâ'*, 90

¹²¹ Ali b. Mübârek'in sema'ı bulunan ve bulunmayan iki kitaba sahip olduğu, Basralıların aksine Kûfeîlerin ondan sema'ı bulunmayan kitabından hadis naklettikleri kaydedilmiştir (Bk. Zehabî, *Mizân*, 3/152).

ber nakledilmektedir.¹²² Nitekim kaynaklarda Hârun'un yanında Ali b. el-Mübârek'e ait bir kitabın bulunduğu haber verilmektedir.¹²³

Abdullah b. Bekr es-Sehmî el-Basrî (öl. 208/823): Bir papirüste Abdullah'a tahdîs sîgasıyla isnâd edilen merfû bir rivâyet tespit edilmiştir.¹²⁴ Ebû Ca'fer et-Tahâvî (öl. 321/933) söz konusu hadisi Bekkâr b. Kuteybe el-Basrî el-Mısırî'de (öl. 270/884)¹²⁵ yazılı olarak bulunduğunu söylemektedir.¹²⁶

Muhammed b. Abdullah b. el-Müsennâ el-Ensârî (öl. 215/830): Bir papirüste Muhammed b. Abdullah'a tahdîs sîgasıyla isnâd edilen mevkûf bir rivâyet tespit edilmiştir.¹²⁷ Muhammed'in hadisleri yazarlardan olduğu¹²⁸ ve kitapları bulunduğu bilinmektedir.¹²⁹ Nitekim ona isnâd edilen bir cüz yakın zamanda yayımlanmıştır.¹³⁰

Ebû Nu'mân Muhammed b. Fadl 'Ârim el-Basrî (öl. 223/838): Bir papirüste 'Ârim'e tahdîs sîgasıyla isnâd edilen merfû bir rivâyet tespit edilmiştir.¹³¹ Keza onun da hadisleri yazdığı¹³² ve yazdırdığı¹³³ yönünde bazı haberler nakledilmektedir.

Diğer bölgelerde olduğu gibi burada da tespit edilen râvilerin kaynaklarda hadis yazdıkları veya yazdırdıklarına, hatta kitap sahibi olduklarına dair bilgilere rastlanılmaktadır.

¹²² Abbott, *Papyri*, 247 (OI 17625; recto 14. satır). Abbott'un tahdis sigasının önündeki "روي" ibaresini isnâdın bir parçası olarak kabul etmesi muhtemelen doğru değildir. Krş. Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, nşr. Târik b. 'Avdullah b. Muhammed ve Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415/1995), 2/243 (No. 1866).

¹²³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, 9/87.

¹²⁴ Abbott, *Papyri*, 248 (OI 17625; verso 5. satır). Krş. Buhari, "Tefsîr", 25 (No. 4500).

¹²⁵ Zehebî, *Siyer*, 12/599. Çok sayıda öğrenciye hadis imla ettirirdi (Zehebî, *Siyer*, 12/600).

¹²⁶ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 12/471 (No. 4952)

¹²⁷ Abbott, *Papyri*, 247 (OI 17625; recto 11. satır). Krş. İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/275; Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 6/348 (No. 12196).

¹²⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/289.

¹²⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, 9/245.

¹³⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. el-Müsennâ el-Ensârî, *Hadîsu Muhammed b. Abdullah el-Ensârî*, thk. Mes'ad b. Abdulhamid es-Sa'denî (Riyad: Advâu's-Selef, 1998).

¹³¹ Abbott, *Papyri*, 247 (OI 17625; verso 2. satır). Krş. Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/406 (No. 9746); 9/74 (No. 16397); Mâlik, "Nüzûr", 16.

¹³² Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye ve'l-hasâilü'l-Mustafaviyye*, thk. Seyyid b. Abbâs el-Celîmî (Mekke: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1993), 69.

¹³³ Mesela Süleyman b. Harb (öl. 224/839) ondan yazmıştır (Zehebî, *Siyer*, 10/266-267).

Râvinin Adı	Kitap sahibi	Papirüslerdeki rivâyet sayısı
Hammâd b. Seleme (öl. 167)	X	3
Hammâd b. Zeyd el-Basrî (öl. 179)		1
Yezîd b. Hârûn el-Vâsîî (öl. 206)		5
Hârûn b. İsmâil el-Basrî (öl. 206)		1
Abdullah b. Bekr es-Sehmî (öl. 208)		1
Muhammed b. Abdullah el-Ensârî (öl. 215)	X	1
Muhammed b. Fadl 'Ârim el-Basrî (öl. 223)		1

5. Mekkeli Râviler ve Rivâyetleri

Süfyân b. 'Uyeyne el-Kûfî el-Mekkî (öl. 198/814): Bir papirüste, herhangi bir rivâyet sîgası zikredilmeden doğrudan Süfyân'dan nakledilen merfû bir hadis tespit edilmiştir.¹³⁴ Keza diğer bir papirüste de kendisinden başka bir merfû hadisin aynı şekilde nakledildiği görülmektedir.¹³⁵ Süfyân hadisleri yazan/yazdıran birisiydi.¹³⁶ Ona nispet edilen bir cüz bulunmaktadır.¹³⁷

Ebû Abdurrahmân (Abdullah b. Yezîd) el-Mukri' el-Mekkî (öl. 213/828): Bir papirüsün tamamında ondan tahdîs sîgası ile nakledilen sekiz adet merfû rivâyet yer almaktadır. Rivâyetlerin tamamı ise Mısırlı Hayve b. Şureyh'ten (öl. 158/775?) nakledilmektedir.¹³⁸ Ayrıca onun çok sayıda Mısırlı hocalarının bulunması¹³⁹ onun buraya gelmiş olabileceğine dair güçlü bir karinedir. Öte yandan Ebû Abdurrahmân'ın kitapları bulunduğu ve başkalarının kitaplarından hadis naklettiği rivâyet edilmektedir.¹⁴⁰

¹³⁴ Abbott, *Papyri*, 158 (OI 17626 Recto; 7. satır). Bu rivâyetin aynısı Humeydî (öl. 219/834) tarafından da nakledilmektedir (Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr b. İsa Humeydî, *el-Müsne'd*, thk. Habîburrahman el-A'zamî (Dımaşk: Dâru's-Sekâ, 1996), 1/415 (No. 459). Abbott bu rivâyetlerin Ebû Sâlih el-Harrânî tarafından Mısır'a nakledilmiş olabileceğini düşünmektedir (Abbott, *Papyri*, 163-164).

¹³⁵ Abbott, OI 17623'teki ismi Muîn b. Ukbe şeklinde hatalı okumuştur (Bk. verso 1. satır). Halbuki bu râvi Süfyân b. Uyeyne olmalıdır (Krş. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 23/214 (390)).

¹³⁶ Bk. A'zamî, *Dirâsât*, 261-262. Ayrıca bk. Sezgin, *GAS*, 1/96

¹³⁷ Zehebî, *Siyer*, 8/466; 12/347. Bu cüze ait bazı kısımlar yayımlanmıştır. Bunlardan ilki, Mes'ad b. Abdulhamid es-Sa'denî'nin tahkik edip neşrettiği *Cüz'ü hadîsi Süfyân b. Uyeyne*'dir. Bu neşirde 50 hadis bulunmaktadır. Diğeri ise Müflih b. Süleyman b. Felâh tarafından neşredilen *el-Cüz'ü'l-evveli min hadisi Süfyân b. Uyeyne rivâyeti Ali b. Harb et-Tâî*'dir. Bunda ise 136 hadis yer almaktadır.

¹³⁸ Abbott, *Papyri*, 237-238 (OI 17632). Abbott bu yazmanın Esed b. Mûsâ'ya (öl. 212/827) ait olabileceğini düşünmektedir.

¹³⁹ Hocaları için bk. İbn Hacer, *Tehzîb*, 6/75.

¹⁴⁰ Fesevî, *el-Ma'rife*, 2/192.

6. Şamlı Râviler ve Rivâyetleri

Sevr b. Yezîd el-Kelâ'î (öl. 150/767?): Sevr'den tespit edebildiğimiz tek bir rivâyet tahdîs sîgasıyla (“وحدثنا عن”) şeklinde muhtemelen sahîfenin başına atfedilmektedir.¹⁴¹ Ondandır yazan bazı talebeleri bilinmektedir.¹⁴² Abbott papirüsteki bu ve diğer rivâyetlerin Bakıyye b. Velîd'e (öl. 197/812) ait olabileceğini düşünmektedir.¹⁴³

Ebû Utbe İsmâil b. 'Ayyâş (öl. 181/797): Utah 0521 numaralı papirüste “Kâle Ebû 'Utbe” hâlinde künyesi zikredilmektedir.¹⁴⁴ Bununla beraber mezkur papirüsün tamamının ondan nakledildiği düşünülebilir. Zira papirüste senedlerin başındaki bütün râvilerin İsmâil b. Ayyâş'ın hocaları olduğu tespit edildi.¹⁴⁵ Nitekim İsmâil b. 'Ayyâş'ın kitap sahibi olduğu, hadisleri yazdığı ve yazdırdığı bilinmektedir.¹⁴⁶

7. Cezîreli Râviler ve Rivâyetleri

Ebû Ravh en-Nadr b. 'Arabî el-Cezerî (öl. 168/785): Papirüste bulunan 12 rivâyetten 10'u Nadr b. 'Arabî'ye isnâd edilmektedir.¹⁴⁷ Yine isminin önünde genelde bir rivâyet sîgası kullanılmamış, doğrudan adı zikredilmiştir.¹⁴⁸ Öte yandan rivâyetlerinin tamamına yakının kendisinin bizzat gördüğü veya işittiği olayları nakletmekle sınırlı olması dikkat çekmektedir. Nitekim bu durum Yahyâ b. Maîn'in (öl. 233/848) bize aktardığı tarihi bilgi ile örtüşmektedir.¹⁴⁹ Bu da tarih, tabakât ve usûl vb. kaynak kitaplarında verilen bilgilerle elimizdeki vesîkaların uyumuna güzel bir örnektir.¹⁵⁰

Mûsâ b. A'yen el-Cezerî (öl. 177/793): Mûsâ'nın ismine iki farklı papirüs

¹⁴¹ Abbott, *Papyri*, 222 (OI 17631 Recto 16. satır).

¹⁴² Bk. A'zamî, *Dirâsât*, 236.

¹⁴³ Abbott, *Papyri*, 232-235.

¹⁴⁴ University of Utah, A. P. 0521 (Erişim 6 Mart 2020). <https://collections.lib.utah.edu/ark:/87278/s6vt255m/765210> (Verso: 9. Satır). Ancak Samji bunu “Abû Ayna” şeklinde hatalı okumuştur (Samji, *Studies in Arabic Literary Papyri*, 84-85). Halbuki onun hatalı olduğunu düşündüğü Malczycki (Samji, 167) ibareyi doğru bir şekilde “Ebû Utbe” olarak okumuştur (William Matthews Malczycki, *Literary Papyri From The University of Utah Arabic Papyrus and Paper Collection* (Utah: The University of Utah, Department of History, Doktora Tezi, 2006), 167).

¹⁴⁵ Ayrıca papirüste “Kâle Ebû Utbe” şeklindeki ibarede bu papirüsteki hadislerin kaynağının İsmâil b. Ayyâş olduğuna dair güçlü bir karinedir.

¹⁴⁶ Bk. A'zamî, *Dirâsât*, 230-232.

¹⁴⁷ Abbott, *Papyri*, 158-159 (OI 17626).

¹⁴⁸ Abbott bu rivâyetlerin Ebû Sâlih el-Harrânî tarafından Mısır'a nakledilmiş olabileceğini düşünmektedir (Abbott, *Papyri*, 163-164).

¹⁴⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs (Riyad: Dâru'l-Hânî, 2001), 3/25.

¹⁵⁰ Söz konusu kaynakların, hadislerin isnâdları ile de uyumlu olduğu hususu daha önceki bir çalışmada belirtilmişti (Bk. Akgün, *Hadis Rivâyet Coğrafyası*, 178).

sayfasında yer alan iki ayrı rivâyette rastlamaktayız.¹⁵¹ Her iki rivâyette de isminin önünde herhangi bir rivâyet sîgası yer almamaktadır.¹⁵² Mısır'a gelmiş, orada hadis yazmış/yazdırmıştır.¹⁵³

Bunların dışında bir papirüste Bağdatlı Mervân b. Şuca' el-Bağdâdî'den (öl. 184/800) aynı şekilde isminin önünde rivâyet sîgası olmaksızın doğrudan kendisinden mevkûf bir rivâyet nakledilmektedir.¹⁵⁴ Araştırmamıza göre onun çok sayıda hadis nüshasına sahip Husayf b. Abdurrahman el-Cezerî'den (öl. 137/754) rivâyetleri bulunmaktadır.¹⁵⁵ Bir diğer papirüste ise Muâz b. Hâlid el-Horasânî (el-Askalânî)'den (öl. yaklaşık 200/816) rivâyet edilen sadece bir merfû hadis vardır.¹⁵⁶ İbn Yûnus onun (muhtemelen Horasan'dan) Mısır'a geldiğini ve ondan hadis yazıldığını söylemektedir.¹⁵⁷

Yukarıda görüldüğü üzere ele alınan papirüslerin bir kısmında tahdîs, ihbâr sîgası gibi semâya delalet eden lafızlar kullanılmadığından, bunların Mısırlılar tarafından kendilerinden önce yazılmış bazı yazılı hadis malzemelerine dayanarak kaleme alındığı düşüncesini uyandırmaktadır. Nitekim yukarıda nakledilen Yezîd b. Ebî Habîb'in hocasının A'rec'ten rivâyetlerinde "ahberanâ veya haddesenâ" sîgalarını kullanmadığına dikkat çekmesi¹⁵⁸ bu rivâyet şeklinin hususiyetine bir işarettir.

Bütün bunlar aynı zamanda Mısır'da hadislerin istinsah yoluyla çoğaltmanın yaygın olduğu izlenimini vermektedir. Ayrıca kullanılan malzeme bize hadislerin daha hicrî 1. yüzyılın sonlarında, 2. yüzyılın başlarında Medine, Kûfe gibi diğer beldelerde yazılarak Mısır'a kadar ulaştığını göstermektedir.

Daha da önemlisi, Yezîd b. Ebî Habîb'in rivâyetleri özelinde isnâd sistemi üzerinden gösterilmeye çalışılan durumun,¹⁵⁹ bu papirüslerdeki diğer şehir kaynaklı rivâyetlerin söz konusu şehirlerden mütâbillerinin bulunmasıyla

¹⁵¹ OI 17623; verso 14. satır; OI 17630: 9. satır.

¹⁵² Abbott bu rivâyetlerden ilkinin Fadl b. Gânim (Abbott, *Papyri*, 154-155); ikincisinin ise Ebû Sâlih el-Harrânî tarafından Mısır'a nakledilmiş olabileceğini düşünmektedir (Abbott, *Papyri*, 216-217).

¹⁵³ Ebû Saîd Abdurrahman b. Ahmed b. Yûnus es-Sadeffî İbn Yûnus, *Târîhu İbn Yûnus es-Sadeffî*, thk. Abdülfettâh Fethî Abdülfettâh (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 2/239.

¹⁵⁴ Abbott, *Papyri*, 147 (OI 17623; verso 5. satır).

¹⁵⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, 3/528.

¹⁵⁶ Abbott, *Papyri*, 146 (OI 17623; recto: 9. satır). Krş. Tayâlisî, *Müsned*, 2/673 (No. 1435); Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir vd. (Kahire: Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1398/1978, "Hac", 65 (No. 903).

¹⁵⁷ İbn Yûnus, *Târîh*, 2/233; Mizzî, *Tehzîb*, 28/120.

¹⁵⁸ Hatîb, *el-Kifâye*, 354.

¹⁵⁹ Bk. Hüseyin Akgün, "Bölgelerarası Rivâyet Farklılıkları Açısından Mısır'daki Hadis Kültürünün Tahlili (Yezîd b. Ebî Habîb'in (öl. 128) Rivâyetleri Özelinde)", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2015), 7-29.

aynı şekilde görülmesidir. Meselâ Dâvûd b. Husayn (öl. 135/752) nüshasındaki bir hadis ele alınacak olursa,¹⁶⁰ Mısır menşeli bir papirüste yer alan bu rivâyetin aslı Mısır kaynaklı rivâyetlerde bulunduğu gibi,¹⁶¹ Medine kaynaklı olarak da hadis kitaplarında bulunmaktadır.¹⁶² Yine Ebû İshâk (öl. 127/745) nüshasındaki okunabilen bütün rivâyetler hemşehrileri Kûfeliler tarafından da rivâyet edilmişlerdir.¹⁶³ Dolayısıyla bir hadisi aynı anda iki ilim merkezinde aynı râviye dayandırarak uydurmak mümkün olmadığından bunların otantikliğinin kabul edilmemesi için bir neden yoktur. Bu sebeple sistematik bir hadis uydurma faaliyetinden de söz etmek mümkün görünmemektedir.

Resim 6 (رَكَعَتَيْنِ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْهِمْ)

Sonuç

Mısır'da hicrî 2. ve 3. yüzyıllarda hadislerin bir kısmının semâ/arz yoluna delalet eden rivâyet sîgalarıyla nakledilirken diğer bazılarının doğrudan hiçbir rivâyet sîgası kullanılmadan kaydedildiği görülmektedir. Senedlerinin başında rivâyet sîgası bulunmayan bu hadislerin daha önceki tabakalarda yaşamış olan râvilere nispet ediliyor olması da dikkat çekmektedir. Bu da söz konusu rivâyetlerin diğerlerinden farklı bir yolla alınmış olduğunu göstermektedir. Bunlarda münâvele, kitâbet, vicâde vb. hadis tahammül yollarına işaret edilmemiş olması da bunların istinsah yoluyla yazıldığı kanaatini uyandırmaktadır. Nitekim bazı haberlerde bu düşünceyi destekleyen bir kısım bilgilere de rastlanmıştır.

¹⁶⁰ Bk. Akgün, "Analysis of a Papyrus Fragment", 129-130.

¹⁶¹ Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb el-Mısırî İbn Vehb, *el-Müsned*, thk. Ebû Abdullah Muhyiddîn b. Cemal el-Bekkârî (Dârü't-Tevhîd li-İhyâi't-Türâs, 2007), 109 (No. 93); Ebû Osman el-Horasânî Saîd b. Mansûr, *Sünenü Saîd b. Mansûr*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî (Hindistan: ed-Dâru's-Selefiyye, 1982), 2/201 (2434); Tirmizî, "Cihâd", 18 (No. 1652).

¹⁶² Ebû Abdurrahman el-Mervezî Abdullah b. Mübârek, *Kitâbu'l-cihâd*, thk. Nezîh Hammâd (Tunus: Dâru Tûnisiyye, 1972), 139 (No. 169); Ahmed, *Müsned*, 4/23-24 (No. 2116)

¹⁶³ Örneğin A. P. 10128 verso 2. satırda İbn Abbâs'tan nakledilen haber elimizdeki kaynaklarda Şu'be b. el-Haccâc ve İsrâil b. Yûnus el-Kûfî tarafından da nakledilmektedir (Bk. Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 1/417 (No. 2398)). Papirüste hadisin sadece sonu okunabilmektedir (Bk. Resim 6). Hadisin Tahâvî'deki metni ise şu şekildedir:

...عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ شُعَيْبٍ قَالَ: جَعَلَ النَّاسُ يَسْأَلُونَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ الصَّلَاةِ فَقَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا خَرَجَ مِنْ أَهْلِهِ لَمْ يُصَلِّ إِلَّا رَكَعَتَيْنِ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْهِمْ"

Öte yandan papirüslerde kullanılan kaynakların birçoğunun daha hicrî 1. yüzyılın sonları, 2. yüzyılın başlarına ait olması da ayrı bir önem arz etmektedir. Bu da daha önce değişik araştırmalarla ortaya konulan hadislerin yazılı olarak rivâyeti yönündeki tespitleri destekler niteliktedir. Burada dikkat çekilmek istenen diğer bir husus ise papirüslerin kaynaklarının Mısır dışında birçok hadis merkezlerinden buraya intikal etmiş olduğu gerçeğidir. Nitekim burada, hadis rivâyet tarihi ve coğrafyası bilgilerimizle¹⁶⁴ uyumlu olarak Medine ve Irak menşeli rivâyetlerin ağırlığı görülmektedir. Bununla birlikte bu yazmaların kimler vasıtasıyla Mısır'a intikal ettiklerini söylemek kolay değildir.

Keza papirüsler çok sayıda mevkûf ve maktû rivâyetleri içermeleri yönüyle aynı döneme ait musanneflerin özelliklerini de yansıtmaktadırlar. Bu da söz konusu papirüslerin ilgili döneme ait olduklarına dair bir karinedir.

Diğer yandan ricâl kitaplarında bazı yazmaların Mısır ile bağı veya intikalinin izi takip edilebilmektedir. Bu da ricâl edebiyatındaki bilgilerin güvenilirliğini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Aynı şekilde yukarıda ele alınan yazmalar elimizdeki kaynaklarda yer alan, râvilerin hadisleri yazmaları veya yazdırmaları ile ilgili bilgilerle de örtüşmektedir.

Burada bir hususa daha dikkat çekmek gerekir. Temel bazı tabakât kitaplarında bulunmayan, râvilerin hadisleri yazması, yazdırması ve rihleleri gibi bilgiler, bazen şehir/bölge tarihleri, genel tarih kitapları gibi kitapların satır aralarında bulunabilmektedir. Bu durumun tabakât ve ricâl kitaplarının râvinin güvenilirliğine ve hoca-talebe ilişkilerine yoğunlaşmalarından kaynaklandığını söylenebilir.

Son olarak Mısır'a intikal eden bu rivâyetlerin asıl şehirlerinden mütâbilerinin bulunup bulunmadığı sorusu da önem arz etmektedir. Ele alınan papirüsler Mısır menşeli olduğu halde bunlarda yer alan Medine, Kûfe gibi diğer şehir ve bölgelere nispet edilen râvilerin rivâyetlerinin, yine kendi bölgelerinde başka râvilerce de aynı veya benzer şekillerde rivâyet edildiği görülmektedir. Bununla birlikte Ebu'l-Buhterî Vehb b. Vehb el-Medenî gibi metrûk râvilerin rivâyetlerinin (Bkz. OI 17631) mütâbilerinin bulunmaması da tabii görünmektedir. Ayrıca muhtemelen zamanla merfû hadislerin önem kazanmasıyla birlikte mevkûf ve maktû haberlerin eski önemini yitirdiğinden, dolayısıyla zamanla rivâyetleri terkedildiğinden olsa gerek, genelde bunların da mütâbilerini bulmak güç olmaktadır.

¹⁶⁴ Bu konuda bk. Akgün, *Hadis Rivâyet Coğrafyası*, 186.

Kaynakça

- Abbott, Nabia. *Studies in Arabic literary Papyri II: Qur'anic commentary and tradition*. Chicago: The University of Chicago, 1967. Açık Erişim: <https://oi.uchicago.edu/sites/oi.uchicago.edu/files/uploads/shared/docs/oip76.pdf>
- Abdullah b. Mübârek, Ebû Abdurrahman el-Mervezî. *Kitâbu'l-cihâd*. thk. Nezih Hammâd. Tunus: Dâru Tûnisiyye, 1972.
- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*. thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs. Riyad: Dâru'l-Hânî, 2001.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Akgün, Hüseyin. "Ali b. Ma'bed el-Mısırî'ye (öl. 218/833) Nispet Edilen Bir Hadis El Yazmasının İncelenmesi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 45 (2018), 35-60. <https://doi.org/10.17120/omuifd.463022>
- Akgün, Hüseyin. "Analysis of a Papyrus Fragment Attributed to Dâwûd b. al-Ḥusayn al-Umawî (d. 135/752)". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 47 (2019), 123-136. <https://doi.org/10.17120/omuifd.616840>
- Akgün, Hüseyin. "Bölgelerarası Rivâyet Farklılıkları Açısından Mısır'daki Hadis Kültürünün Tahlili (Yezîd b. Ebî Habîb'in (öl. 128) Rivâyetleri Özelinde)". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5 (2015), 7-29.
- Akgün, Hüseyin. *Hadis Rivâyet Coğrafyası*. İstanbul: İFAV, 2019.
- Ali b. Hucr, Ebu'l-Hasen es-Sa'dî. *Hadîsu Alî b. Hucr es-Sa'dî an İsmâ'il b. Ca'fer el-Medenî*. thk. Ömer b. Refûd b. Refîd es-Süfyânî. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998/1418.
- Aydınlı, Abdullah. "Sahîfe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/522-523. İstanbul: TDV Yayınları, 2008,
- A'zamî, Muhammed Mustafa. *Dirâsât fi'l-hadîsi'n-nebevî ve târihi tedvînihî*. Beyrut: el-Meketbü'l-İslâmî, 1980.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il. *et-Târihu's-sağîr*, thk. Mahmûd İbrahim Zâyed. Haleb: Dâru'l-Va'î, 1397/1977.
- Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, Mich. Pap. D. 48. Erişim 25 Şubat 2020. <https://cudl.lib.cam.ac.uk/view/MS-MICH-PAP-D-00048/1>

- Cirit, Hasan, *Leys b. Sa'd ve Hadis Cüz'ü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 1988.
- Dalgın, Nihat. "İbn Lehîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/158-159. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Ebû Hayseme, Züheyr b. Harb en-Nesâî. *Kitâbu'l-ilm*. thk. Muhammed Nâsruddîn el-Elbânî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- Ensârî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. el-Müsennâ. *Hadîsu Muhammed b. Abdullah el-Ensârî*. thk. Mes'ad b. Abdulhamid es-Sa'denî. Riyad: Advâu's-Selef, 1998.
- Ferrâ, Ebû Ya'lâ Muhammed b. Huseyn. *İbtâlû't-te'vilât li-ahbârî's-sîfât*. thk. Muhammed b. Hamd el-Hamûd en-Necdî. Kuveyt: Dâru İlfâf'd-Devliyye, ts.
- Fesevî, Ya'kûb b. Süfyân. *el-Ma'rife ve't-târîh*, thk. Ekrem Ziyâ el-Umerî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbü'rî. *Ma'rifetu ulûmi'l-hadîs*. thk. Muazzam Huseyn, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1977.
- Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî. *el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*. thk. Mahmud et-Tahhân. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, ts.
- Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî. *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*. thk. Ebû Abdullah es-Sevrakî ve İbrahim Hamdî el-Medenî. Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr b. İsa. *el-Müsned*. thk. Habîburrahman el-A'zamî. Dimaşk: Dâru's-Sekâ, 1996.
- İbn Adî, Ebû Ahmed el-Cürcânî. *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1952.
- İbn Ebî Hayseme, Ebû Bekr Ahmed. *et-Târîhu'l-kebîr* (es-Sifru's-sâlis). thk. Salâh b. Fethi Helel. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2004.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Kemal Yûsuf el-Hût. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1988.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *Kitâbu's-Sikât*. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmaniyye, 1973.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn*. thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed. Haleb: Dâru'l-Va'y, 1976.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.

- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Uyeyne, Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne el-Kûfî el-Mekkî. *Cüz'ü hadisi Süfyân b. Uyeyne*. thk. Mes'ad b. Abdulhamid es-Sa'denî. Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 1992.
- İbn Uyeyne, Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne el-Kûfî el-Mekkî. *El-Cüz'ü'l-evveli min hadisi Süfyân b. Uyeyne rivâyeti Alî b. Harb et-Tâî*, thk. Müflih b. Süleyman b. Felâh. Riyad: el-Meymân, 2009.
- İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb el-Mısırî. *Le Djami d'Ibn Wahb (el-Câmî' fi'l-hadîs)*. ed. J. David Weill. Kahire: Institut Français d'Archeologie Orientale, 1939.
- İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb el-Mısırî. *el-Müsned*. thk. Ebû Abdullah Muhyiddîn b. Cemal el-Bekkârî. Dâru't-Tevhîd li-İhyâi't-Türâs, 2007.
- İbn Yûnus, Ebû Saîd Abdurrahman b. Ahmed b. Yûnus es-Sadeî. *Târîhu İbn Yûnus es-Sadeî*. thk. Abdülfettâh Fethî Abdülfettâh. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Kâdî İyâz, Ebû'l-Fadl İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî. *Tertîbu'l-medârik ve takribü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*. thk. Muhammed b. Tâvît et-Tancî vd. Muhammediye: Matbaatü Fedâle, 1965-1983.
- Kandemir, M. Yaşar. "Cüz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/147-148. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kâsım b. Sellâm, Ebû Ubeyd, *et-Tahûr*. thk. Meşhûr Hasan Mahmûd Selmân. Cidde: Mektebetu's-Sahâbe, 1994.
- Khoury, Raif Georges. *Abd Allah Ibn Lahia (97-174 / 715-790): juge et grand maitre de l'ecole Egyptienne*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1986.
- Köse, Saffet. "İbn Vehb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/441-442. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Leys b. Sa'd, *Cüz' fihî meclis min fevâidi'l-Leys b. Sa'd*. thk. Muhammed b. Rızk b. Tarhûnî. Riyad: Âlemü'l-Kütüb, 1987.
- Malczycki, William Matthews. *Literary Papyri From The University of Utah Arabic Papyrus and Paper Collection*. Utah: The University of Utah, Department of History. Doktora Tezi, 2006.
- Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvaţta'*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1406/1985.
- Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *Muvaţtaü'l-İmâm Mâlik rivâyeti Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî*. thk. Abdüvehhâb Abdüllatîf. Kahire: Vizâretü'l-Evkâf, 1994.

- Mizzî, Ebu'l-Haccâc Yusuf b. Abdurrahman. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Moğultay b. Kılıç. Ebû Abdillâh Alâüddîn, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Muhammed. Kahire: el-Fârûk el-Hadîse li'Tibâ'a ve'n-Neşr, 2001.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1956.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abülmun'im Şelebî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*. nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde. Halep: Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, 1986.
- Österreichische Nationalbibliothek, "Papyrussammlung", A. P. 04406. Erişim 29 Şubat 2020. <http://data.onb.ac.at/rec/RZ00016015>
- Österreichische Nationalbibliothek, "Papyrussammlung", A. P. 04741. Erişim 21 Temmuz 2019. <http://data.onbinac.at/rec/RZ00010837>
- Österreichische Nationalbibliothek, "Papyrussammlung", A. P. 10118. Erişim 29 Şubat 2020. <http://data.onb.ac.at/rec/RZ00014832>
- Österreichische Nationalbibliothek, "Papyrussammlung", A. P. 10119. Erişim 29 Şubat 2020. <http://data.onb.ac.at/rec/RZ00014833>
- Österreichische Nationalbibliothek, "Papyrussammlung", A. P. 10126. Erişim 15 Şubat 2020. <http://data.onb.ac.at/rec/RZ00010899>
- Österreichische Nationalbibliothek, "Papyrussammlung", A. P. 10128. (Erişim 21 Aralık 2019). <http://data.onb.ac.at/rec/RZ00010900>
- Saîd b. Mansûr, Ebû Osman el-Horasânî. *Sünenü Saîd b. Mansûr*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. Hindistan: ed-Dâru's-Selefiyye, 1982.
- Samji, Karim. *Studies in Arabic Literary Papyri*. Utah: The University of Utah, Department of History. Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Schoeler, Gregor. "Sözlü Tora ve Hadis: Rivâyet, Yazım Yasağı, Redaksiyon". çev. Hüseyin Akgün. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 6/1 (2008), 135-173.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed el-Mervezî. *Edebü'l-İmlâ' ve'l-İstimplâ'*. thk. Max Weisweiller. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981.
- Sezgin, Fuat. *Geschichte des Arabischen Schrifttums: Qur'anwissenschaften, hadith, geschichte, fiqh, dogmatik, mystik*. Leiden: E.J. Brill, 1967.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-evsat*. nşr. Târık b. Avdullah b. Muhammed ve Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415/1995.

- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Hamdi b. Abdülme-
cid es-Selefi. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî (Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk)*.
thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1387/1967.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Şerhu meâni'l-âsâr*. Kahire:
Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Şerhu Müşkili'l-âsar*. thk. Şu-
ayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994.
- Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. thk. Muhammed b.
Abdülmuhsin et-Türkî. Kâhire: Dâru Hicr, 1999.
- Tillier, Mathieu. "Une oeuvre inconnue de Waki' b. al-Ğarrâh (m. 197/812 ?) et sa
transmission en Égypte au IIIe/IXe siècle". *Arabica* 65 (2018), 675-700.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ah-
med Muhammed Şakir vd. Kahire: Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî,
1398/1978.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye
ve'l-hasâilü'l-Mustafaviyye*. thk. Seyyid b. Abbâs el-Celîmî. Mekke: el-
Mektebetü't-Ticâriyye, 1993.
- University of Columbia, A. P. 722. Erişim 15 Ocak 2020. [http://papyri.info/apis/
columbia.apis.p2065](http://papyri.info/apis/columbia.apis.p2065)
- University of Utah, Marriott Kütüphanesi. A. P. 0365. Erişim 20 Şubat 2020.
<https://collections.lib.utah.edu/ark:/87278/s6k07hck/764889>
- University of Utah, Marriott Kütüphanesi, A. P. 0443. Erişim 12 Şubat 2020.
<https://collections.lib.utah.edu/ark:/87278/s66w9q3s/764153>
- University of Utah, Marriott Kütüphanesi. A. P. 0518. Erişim 20 Şubat 2020.
<https://collections.lib.utah.edu/ark:/87278/s6805fp7/765200>
- University of Utah, Marriott Kütüphanesi, A. P. 0521. Erişim 6 Mart 2020. [https://
collections.lib.utah.edu/ark:/87278/s6vt255m/765210](https://collections.lib.utah.edu/ark:/87278/s6vt255m/765210)
- Yıldız, Nuray. *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*. Ankara: Türk Tarih
Kurumu, 2014.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn. *Mîzanu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muham-
med el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb Arnaût. Bey-
rut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîri ve'l-a'lâm*.
thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn. *Tezkiretü'l-huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

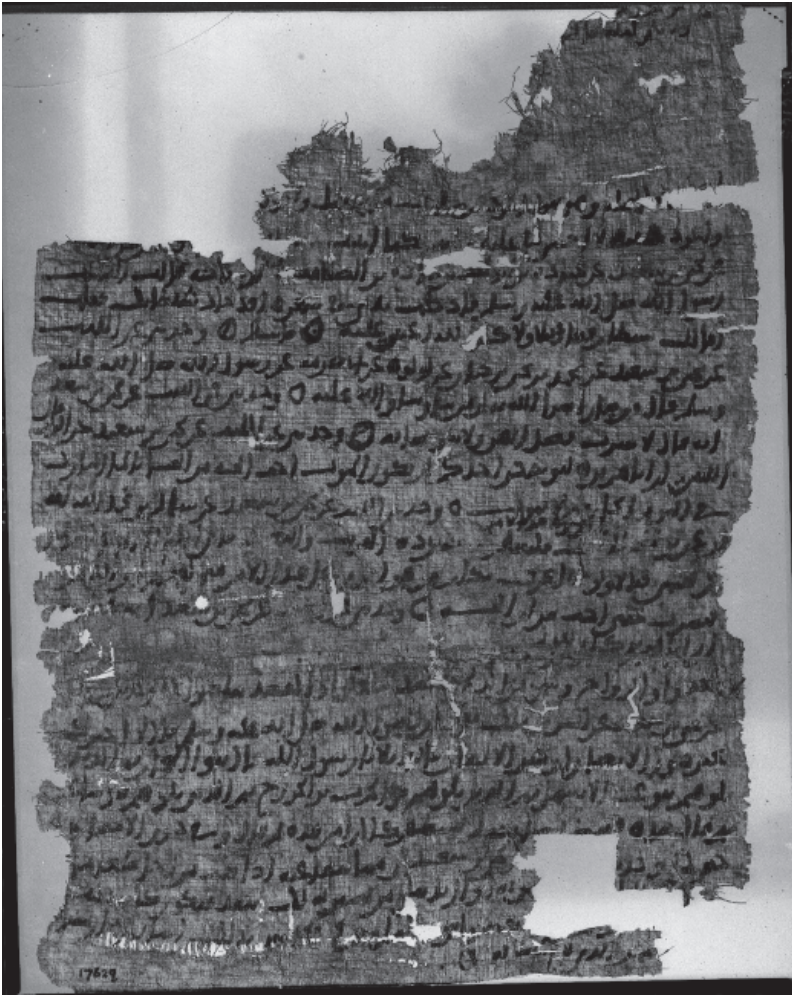
EK-1: Papirüs Bilgileri

Papirüsün bulunduğu yer ve numarası	Rivâyet sayısı ¹⁶⁵
Avusturya Millî Kütüphanesi, A. P. 04406	2
Avusturya Millî Kütüphanesi, A. P. 04741	5
Avusturya Millî Kütüphanesi, A. P. 10118	5
Avusturya Millî Kütüphanesi, A. P. 10119	1
Avusturya Millî Kütüphanesi, A. P. 10126	7
Avusturya Millî Kütüphanesi, A. P. 10128	~12
Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, Mich.Pap.D.00048	1
Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi, Mich.Pap.D.953	30
Chicago Üniversitesi Oriental Institute, 17622	32
Chicago Üniversitesi Oriental Institute, 17623	21
Chicago Üniversitesi Oriental Institute, 17625	7
Chicago Üniversitesi Oriental Institute, 17626	12
Chicago Üniversitesi Oriental Institute, 17627	17
Chicago Üniversitesi Oriental Institute, 17628	21
Chicago Üniversitesi Oriental Institute, 17629	12
Chicago Üniversitesi Oriental Institute, 17630	14
Chicago Üniversitesi Oriental Institute, 17631	11
Chicago Üniversitesi Oriental Institute, 17632	8
Columbia Üniversitesi Kütüphanesi, Col.inv. 722	3
Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, 2201	717
Heidelberg Üniversitesi Kütüphanesi, PSR 50-53	196
Louvre Müzesi Kütüphanesi, JDW 45	2
Utah Üniversitesi Marriott Kütüphanesi, 0365	1
Utah Üniversitesi Marriott Kütüphanesi, 0443	2
Utah Üniversitesi Marriott Kütüphanesi, 0518	4
Utah Üniversitesi Marriott Kütüphanesi, 0521	~3

Toplam hadis sayısı: 1146

¹⁶⁵Burada, ele alınan papirüslerin fragman niteliğinde olduğu ve ayrıca bunların bir kısmının okunmaz vaziyette bulunduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

EK-2: Leys'in, Yahyâ b. Saïd'ten Rivâyetleri Bulunan Papirüs

(Chicago Oriental Institute, Nr. 17628)